

УДК 340

DOI: 10.31732/2708-339X-2025-16-B4

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ МЕДІАЦІЇ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Марина Ю.Ю.,

аспірант Університету «КРОК»

м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113

e-mail: marinayy@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6375-5118>

HISTORICAL PREREQUISITES FOR THE EMERGENCE OF MEDIATION: NATIONAL AND INTERNATIONAL EXPERIENCE

Maryna Yu. Yu.,

PhD student of «KROK» University

Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113

e-mail: marinayy@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6375-5118>

Світла пам'ять великому науковцю та наставнику

Ім'я Анатолія Йосиповича Француза назавжди закарбоване в історії юридичної освіти як символ мудрості, відданості та людяності. Він був не лише видатним науковцем і педагогом, а й справжнім наставником, який зіграв своїм словом, підтримкою та щирою турботою.

Для нас він став батьком, другом, провідником у світ права, де закон – це не лише буква, а перш за все справедливість, честь і відповідальність.

Світла пам'ять про Анатолія Йосиповича житиме в серцях усіх, хто мав честь його знати, хто навчався і працював поруч. Його спадщина – це не лише здобутки в науці та освіті, а й людяність, яку він щедро дарував світу.

***Анотація.** Незважаючи на те, що у світі медіація вважається одним з найпопулярніших способів консенсуального вирішення спорів, в Україні медіація протягом багатьох років не мала законодавчого регулювання. Це було однією з перешкод, яка стримувала розвиток альтернативного вирішення спорів в Україні, незважаючи на те, що медіаційна спільнота як у світі, так і в Україні зростала. Зрештою, 16 листопада 2021 року було прийнято Закон України «Про медіацію». У цій статті представлено різні підходи до визначення історичних передумов виникнення медіації у світі, зокрема в ЄС, США та Україні. Проаналізовано становлення та законодавче закріплення медіації, у тому числі на основі порівняння першоджерел, нормативно-правових документів та наукових підходів. Стаття присвячена особливостям нового українського законодавчого регулювання медіації, які є визначальними для національної моделі медіації. Актуальність статті: по суті, медіація – це послуги у вирішенні різноманітних конфліктів та суперечок. Для комплексного та всебічного дослідження медіації необхідно дослідити її витоки, історію розвитку з найдавніших часів та сучасний стан розвитку медіації у світі. У статті описано передумови виникнення примирення за допомогою медіатора, а також етапи розвитку цього інституту. Медіація набула значного поширення у ХХ столітті, особливо в країнах загального права. Автор цієї статті детально розглянув розвиток медіації в США, ЄС та Україні. Таким чином, наприкінці ХХ століття медіація отримала міжнародне визнання, а на початку ХХІ століття стала фактом міжнародного права та міжнародних відносин. Медіація активно використовується для врегулювання міждержавних, етнічних, расових, торговельних та військових конфліктів. Медіація отримала своє міжнародно-правове закріплення у вигляді Типового закону про міжнародну комерційну погоджувальну процедуру (ЮНСІТРАЛ) та Європейського кодексу поведінки медіаторів. Ці документи слугують уніфікованою та ефективною базою для забезпечення виконання міжнародних світових угод, укладених за результатами медіації. Таким чином, сфера застосування медіації зростає з кожним роком за підтримки міжнародної спільноти.*

***Ключові слова:** медіація, конфлікт, вирішення спору, міжнародні відносини.*

***Формул:** 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 7.*

Abstract. *Despite the fact that mediation is considered one of the most popular methods of consensual dispute resolution in the world, in Ukraine mediation had no legislative regulation for many years. This was one of the obstacles that held back the development of alternative dispute resolution in Ukraine, despite the fact that the mediation community, both in the world and in Ukraine, was growing. Eventually, on November 16, 2021, the Law of Ukraine «On Mediation» was adopted. This article presents different approaches to determining the historical prerequisites for the emergence of mediation in the world, in particular in the EU, the USA and Ukraine. The formation and legislative consolidation of mediation are analyzed, including on the basis of a comparison of primary sources, regulatory documents and scientific approaches. The article is devoted to the features of the new Ukrainian legislative regulation of mediation, which are decisive for the national mediation model. Relevance of the article: in essence, mediation is a service for resolving various conflicts and disputes. For a comprehensive and in-depth study of mediation, it is necessary to examine its origins, the history of its development since ancient times and the current state of mediation development in the world. The article describes the prerequisites for the emergence of mediated reconciliation, as well as the stages of development of this institution. Mediation became widespread in the twentieth century, especially in common law countries. The author of this article has analyzed in detail the development of mediation in the United States, the EU and Ukraine. Thus, at the end of the XX century, mediation gained international recognition, and at the beginning of the XXI century it became a fact of international law and international relations. Mediation is actively used to resolve interstate, ethnic, racial, trade and military conflicts. Mediation has received its international legal consolidation in the form of the Model Law on International Commercial Conciliation (UNCITRAL) and the European Code of Conduct for Mediators. These documents serve as a unified and effective basis for ensuring the implementation of international peace agreements concluded as a result of mediation. Thus, the scope of mediation is growing every year with the support of the international community.*

Keywords: mediation, conflict, dispute resolution, international relations.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 7.

Постановка проблеми. Верховенство права ґрунтується на захисті прав громадян від протиправних порушень. Захист прав має охоплювати не лише судовий процес, але й альтернативне вирішення спорів. Медіація є ефективним альтернативним способом вирішення спорів. Валідація медіації та її широке застосування мають тривалу історію розвитку до того часу, поки не були сформовані та закріплені основні принципи процесу медіації. Метод медіації рекомендується для прискорення та полегшення вирішення спору, оскільки це дозволяє не звертатися до суду. Державний судовий розгляд є складним і тривалим, а використання медіації зменшує кількість судових справ.

Закон про медіацію в Україні був прийнятий лише восени 2021 року. Закон передбачає, що медіація – це конфіденційна форма вирішення спорів поза межами судової зали. Вона відбувається за участю нейтральної третьої сторони – медіатора, який допомагає сторонам вирішити спір мирно, швидко та без тривалого, а іноді й дорогого судового розгляду.

До досліджуваної проблеми зверталися як українські, так і зарубіжні науковці. Історію виникнення процедури примирення та медіації досліджували Л.О. Махова, Д.Л. Давиденко, Джей Фолберг та ін. Впровадження медіації в правову систему досліджували М.М. Лазаренко, Т. Цувіна, Н. Александер та ін. Тим не менш, ця проблема залишаєть-

ся актуальною через неоднакові підходи до поняття медіації та її місця серед інших способів вирішення спорів. Правова доктрина потребує подальшого наукового розвитку в цій сфері.

Метою цієї статті є дослідження історії та сучасних тенденцій розвитку медіації у світі для обґрунтування необхідності її існування як самостійного правового інституту вирішення спорів в Україні. Об'єктом дослідження є розвиток медіації в Сполучених Штатах Америки та Європейському Союзі, а також сучасні перспективи розвитку медіації в Україні.

Це дослідження має важливе значення для політиків та юристів-практиків, оскільки сприятиме розумінню того, з якими проблемами та перевагами пов'язане впровадження медіації. Стаття також буде корисною для студентів-правників, які цікавляться альтернативними методами вирішення спорів, оскільки в ній представлено світову історію медіації та сучасні перспективи розвитку медіації в Україні.

Використана методологія включає порівняльний аналіз становлення та законодавчої інтеграції медіації, що передбачає зіставлення першоджерел, нормативно-правових документів та наукових підходів. Етимологічний метод передбачає більш глибоке вивчення поняття медіації та її аспектів. Історичний метод дає змогу ретельно дослідити процеси, які безпосередньо призвели

до виникнення медіації. Такий аналіз необхідний для того, щоб представити комплексну оцінку об'єкту дослідження.

Результати дослідження. Витоки процедури медіації є досить давніми і сягають глибокої давнини. Поняття сучасної медіації сформувалося вже в античності і характеризувалося рисами, які й досі формують основні принципи позасудового врегулювання спору. Етимологічні дослідження показують, що термін «медіація» походить від: грецького слова *medos* – «нейтральний»; латинського *mediatio* – «посередництво»; та *mediare* – «бути посередником». Грецьке слово *medos* означає якість суб'єкта і є основним принципом процесу. Латинські слова відображають весь процес і третю сторону, яка виступає в ньому медіатором [5].

Сучасна концепція медіації була розроблена в США в 1940-х роках зі створенням Федеральної служби медіації та примирення (FMCS) на основі Закону про трудові відносини 1947 року. Агентство було створено у відповідь на масові страйки працівників, а медіація стала способом забезпечення продуктивності для роботодавців та уникнення негативних наслідків для держави. Основна місія агентства полягала у запобіганні або мінімізації впливу спорів між працівниками та керівництвом на вільний потік торгівлі шляхом забезпечення медіації, примирення та добровільного арбітражу. Ключовим моментом для подальшого поширення медіації стала конференція Роско Паунда в 1976 році, яка підкреслила ідеали гармонії та ефективності через альтернативні методи вирішення спорів. Ця подія започаткувала культурні зміни, які стосувалися гострих проблем суспільства та важливих процесуальних питань у судовій системі. Зокрема, промова голови Верховного суду та презентація професора Ф. Сандера заклали фундамент для майбутньої політичної платформи руху ADR у США та в усьому світі [6].

За останні 30 років медіація в Сполучених Штатах зазнала стрімкого розвитку, а сама практика набула все більшого поширення. З'явилося багато організацій, що займаються медіацією, а також численні доктринальні праці та законодавчі акти. У 2001 році Національна конференція уповноважених з уніфікації законодавства штатів

завершила роботу над Єдиним законом про медіацію, який гармонізував процес медіації в США. Цей закон сприяв доброчесності медіації, встановивши конфіденційність як фундаментальний принцип, що дозволяє сторонам розкривати медіатору необхідну інформацію для повного взаєморозуміння, захищаючи при цьому свої інтереси. Зараз медіація широко використовується в різних типах справ, навіть у тих, що мають значні наслідки для державної політики, або коли важливо створити повний публічний звіт про судовий розгляд. Звіти Комісії з питань рівних можливостей у сфері зайнятості свідчать, що приблизно 70% справ, які були врегульовані за допомогою медіації у 2020 році, були значними. Крім того, Федеральна служба медіації та примирення провела медіацію у понад 2 722 справах, пов'язаних з колективними переговорами, 1 945 справах щодо публічно-правових спорів, 1 500 справах щодо альтернативного вирішення спорів, а також реалізувала понад 1 675 освітніх та інтервенційних програм. Ця статистика свідчить про успішне впровадження та затребуваність медіації в США [2].

Історичні події, світові війни, соціально-економічні явища, швидка урбанізація та технологічний прогрес призвели до створення механізмів захисту прав людини та громадянського суспільства. Реалізація стратегій побудови соціальної держави сприяла підвищенню правової обізнаності, грамотності та участі громадян у захисті порушених прав. Ці зміни також зумовили необхідність розвитку судових інституцій та законодавчої бази для вирішення подібних ситуацій. Медіація з самого початку сприймалася і розвивалася як процес, що передбачає навчання та підвищення обізнаності сторін, які сперечаються, пошук соціальних і конструктивних шляхів вирішення спорів, а також заохочення сторін до самостійного пошуку мирного врегулювання конфлікту.

Європейські країни наслідували ранній успіх США у сфері медіації. Європейські країни сприяють розвитку альтернативних методів вирішення спорів у відповідь на зростаючу проблему доступу до правосуддя, що є основоположним правом, закріпленим у статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Процес прийняття медіації розпочав-

ся з прийняття Рекомендації про медіацію в сімейних справах у 1998 році. Цей документ визначив медіацію як процес, в якому третя сторона, медіатор, неупереджений і нейтральний, допомагає сторонам вести переговори і досягати взаємної згоди щодо спірних питань. Були встановлені принципи нейтральності, конфіденційності та неупередженості, які суттєво вплинули на розуміння медіації в суспільстві.

Збільшення кількості сімейних спорів, захист найкращих інтересів та благополуччя дитини, а також високі соціальні та економічні витрати для держав зумовили необхідність впровадження медіації в сімейних справах. Слідом за медіацією в сімейних справах Рада Європи у 1999 році прийняла ще одну Рекомендацію про медіацію в кримінальних справах з метою запобігання та боротьби зі злочинністю, посилення особистої участі потерпілих і обвинувачених у судочинстві та сприяння більш ефективним результатам у кримінальних справах [1].

За останні роки було зроблено кілька важливих кроків для просування та розвитку медіації в Європі. Рекомендація про альтернативи судовому розгляду спорів між адміністративними органами та приватними особами (2001), Рекомендація про медіацію в цивільних справах (2002) та Європейський кодекс поведінки медіаторів (2004) сприяли підвищенню рівня довіри до медіації.

Європейська робоча група з питань медіації (SEREI-GT-MED) відіграла важливу роль у проведенні досліджень та розробці керівних принципів для сімейної медіації, кримінальної медіації, адміністративної медіації та цивільної медіації. У 2017-2019 роках перед GT-MED було поставлено завдання сприяти впровадженню Рекомендацій Комітету міністрів щодо медіації в державах-членах ЄС. Європейський посібник із законодавства про медіацію також був визнаний важливим документом для країн, які бажають розробити сприятливу правову базу для розвитку медіації. Ці ініціативи в сукупності сприяли зростанню та підвищенню ефективності практики медіації в Європі.

Впровадження медіації в ЄС стало значним кроком, в якому вирішальну роль відіграла Директива про медіацію в цивіль-

них та комерційних справах. Ця директива спрямована на сприяння мирному вирішенню спорів шляхом посилення медіації, вирішення питання доступу до правосуддя, надання публічної інформації про медіаторів та послуги медіації, а також заохочення функціонування послуг медіації на внутрішньому ринку. Крім того, у 2013 році було запроваджено інноваційну онлайн-процедуру альтернативного вирішення спорів (ABC) для покращення вирішення споживчих спорів. Регламент ЄС про онлайн-вирішення спорів вимагає від держав-членів зробити ABC більш доступним для споживачів і забезпечити їм можливість звертатися до сертифікованих установ ABC. Платформа, розроблена в рамках цього проекту, у 2019 році відвідали 2,8 мільйона відвідувачів, причому найбільше скарг було подано в Німеччині та Гібралтарі [3]. Однак медіація в ЄС ще не досягла поставлених цілей, особливо в досягненні збалансованого співвідношення між медіацією та судовими процесами.

Незважаючи на зростання популярності медіації в Україні, протягом багатьох років вона не була законодавчо врегульована, що перешкоджало розвитку альтернативного вирішення спорів (ABC) в країні. Проте 16 листопада 2021 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про медіацію», який став значним кроком на шляху створення правової бази для медіації в Україні. Тим не менш, українські дослідники наголошують на необхідності подальших кроків, зокрема створення національної моделі судової медіації, внесення змін до процесуального законодавства, запровадження механізмів забезпечення виконання домовленостей у справах міжнародної комерційної медіації та інтеграції медіації в інші сфери права, такі як нотаріальні послуги та система безоплатної правової допомоги. Ці заходи необхідні для повної інтеграції та ефективного використання медіації в Україні [7].

Статтею 124 Конституції України передбачено, що законом може бути встановлено обов'язковий досудовий порядок вирішення спору, а також законодавством передбачено вирішення спору шляхом укладення мирової угоди (ст. 207 ЦПК України, 50 ст. 192 ЦПК України). Миро-

ва угода може бути укладена в будь-який момент судового розгляду, при цьому вважається, що сторони досягли прийнятної для обох згоди зі спірного питання та вирішили довести судовий процес до кінця. У публічно-правових спорах пропонується примирна заява (ст. 190 КАС України), відповідно до якої сторони можуть повністю або частково врегулювати спори на основі взаємних поступок.

Ще однією передумовою є процедура вирішення спору за участю судді, або «судова медіація», яка була інкорпорована в українське законодавство у 2017 році. Концепція цього інституту полягає в тому, що спір може бути врегульований суддею до початку розгляду справи по суті. Однак через розбіжності в статусі суб'єкта медіації, моменті передачі спору на медіацію та процесі розгляду ця процедура має мало спільного з класичною моделлю медіації та існує в українській практиці як гібридна судова процедура [4].

Спроби інкорпорувати медіацію в законодавство прослідковуються у Спільній програмі Європейського Союзу та Ради Європи «Прозорість та ефективність судової системи України».

Враховуючи попередній досвід, Президент України видав Указ «Про Стратегію реформування судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки» щодо розширення альтернативних способів вирішення спорів, зокрема включення медіації до українського законодавства. Проте процедуру впровадження завершили лише у 2021 році.

Висновки. Таким чином, розвиток медіації як автономного методу вирішення спорів був широким, і його не слід розглядати як засіб полегшення судової системи. До-

бровільність та конфіденційність процесу, співпраця залучених сторін, неупереджений та незалежний медіатор – все це характерні риси медіації. Досвід США та європейських країн показав, що процес медіації є затребуваним суспільством завдяки можливості підтримувати дружні стосунки, економити гроші та час та залишатися конфіденційним.

Повне розуміння процесу медіації та її головних цілей має важливе значення не лише для мирного вирішення спорів, але й для формування навичок ефективного врегулювання конфлікту, спрямованих на сприяння позитивній взаємодії між сторонами спору в майбутньому. Для досягнення розвитку медіації в широкому розумінні необхідно не лише вдосконалювати існуючу законодавчу базу, а й поширювати ідею застосування широкого значення медіації всіма можливими каналами. Важливо популяризувати медіацію через органи державної влади для вирішення спорів. Для цього необхідно, щоб сторони спору знали про наявність такої можливості та розуміли особливості та наслідки процедури. Враховуючи сучасні тенденції, створення онлайн-платформи медіації також сприятиме знаходженню сторонами спору мирного рішення.

Закон про медіацію відкрив нову сторінку в русі АВС в Україні з точки зору верховенства права та доступу до правосуддя. Незважаючи на очікуваний позитивний вплив, багато проблем ще потрібно вирішити. Ця розробка визначена як стратегічна мета просування АВС в Україні та реформування сектору юстиції. У зв'язку з цим подальші дії можуть включати встановлення організаційних стандартів якості для врегулювання за допомогою судової медіації, а також впровадження обов'язкової медіації в окремих типах справ.

Література:

1. Comments on Recommendation No. R (99) 19 of the Committee of Ministers to member States concerning mediation in penal matters of 27.03.2017, RM, accessed April 7, 2022. URL: <https://rm.coe.int/1680706970>.
2. Fast facts about the agency, Federal Mediation and Conciliation Service, accessed November 8, 2021, FMCS-Fast-Facts-FY23-update-Jan-2024.pdf
3. European Commission, 3rd Report on the Online Dispute Resolution Platform, December, 2020. URL: https://commission.europa.eu/live-work-travel-eu/consumer-rights-and-complaints/resolve-your-consumer-complaint/alternative-dispute-resolution-reports-and-research_en
4. Токарева К. Порівняльний аналіз врегулювання спорів за участю судді та за допомогою медіації. Наукові праці Національного авіаційного університету. *Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. №4. 2020, С. 83-85. <https://doi.org/10.18372/2307-9061.57.15068>.
5. Шишка Н.В. Поняття «медіація» як альтернативна форма вирішення спорів: до проблеми праворозумін-

ня. *Юридичний науковий електронний журнал* № 4. 2021. С. 297-300. URL: http://lsej.org.ua/4_2021/74.pdf.

6. Кисельова Т. Правове регулювання відносин з надання послуг медіації в зарубіжних країнах. *Право України*. Вип. 11-12. 2011, 228 с.

7. Цувіна Т., Вахонєва Т. Закон України «Про медіацію»: Основні досягнення та подальші кроки розвитку медіації в Україні. *Доступ до правосуддя у Східній Європі* – 2022. С. 142-153.

References:

1. Comments on Recommendation No. R (99) 19 of the Committee of Ministers to member States concerning mediation in penal matters of 27.03.2017, RM, accessed April 7, 2022. URL: <https://rm.coe.int/1680706970>.

2. Fast facts about the agency, Federal Mediation and Conciliation Service, accessed November 8, 2021, FMCS-Fast-Facts-FY23-update-Jan-2024.pdf

3. European Commission, 3rd Report on the Online Dispute Resolution Platform, December, 2020. URL: https://commission.europa.eu/live-work-travel-eu/consumer-rights-and-complaints/resolve-your-consumer-complaint/alternative-dispute-resolution-reports-and-research_en

4. Ksenia Tokareva, Comparative analysis of settlement of disputes with the participation of a judge and with the help of mediation, *Scientific works of the National Aviation University. Legal Bulletin. Air and Space Law*. 4, 57 (2020): 83–85. URL: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.57.15068>.

5. N. V. Shyshka, The concept of “mediation” as an alternative form of dispute resolution: to the problem of legal understanding, *Legal Scientific Electronic Journal* 4 (2021): 297-30, http://lsej.org.ua/4_2021/74.pdf.

6. Tatiana Kiselyova, «Legal regulation of relations on the provision of mediation services in foreign countries» *Pravo Ukrainy*. 11-12 (2011). 228 p.

7. Tetiana Tsuvina and Tetiana Vakhonieva, *Law of Ukraine ‘On Mediation’: Main Achievements and Further Steps of Developing Mediation in Ukraine*, *Access to Justice in Eastern Europe* (2022): 142-153.

Стаття надійшла до друку 21 лютого 2025 року